

לימודים

הרבה לימודים נשגבים יוצאים מגמרא נפלאה זו, ורובם ברורים למדי למבין; ועל כולן נלמד ממנה כמה גדול ערכה של ההתחברות האמיתית, היינו להתידד עם חברו מבלי לקוות טובת הנאה ממנו. כי התחברות לשם טובת הנאה היא בתוכנה נטילה ופירוד, כי גם חברו ירצה ליהנות ממנו, ותתפרד החבילה. אבל חבורה לשם אחזה ורעות היא ענין גדול, והיא נקודת הלשמה שתיתכן גם למטה בעולם העשיה, בתוך הגשמיות. וכן אמר הג"ר חיים מוולוז'ין ז"ל שמי שאינו יכול להתפלל בכוונה, על כל פנים ישתדל להתפלל בציבור, דהיינו להתחבר עם הציבור בענין התפילה, כי ההתחברות הלזו יש בה ענין של לשמה, והיא קרובה לענין הכוונה.

דף טז

'משל למלך בשר ודם שאמר לעבדיו בנו לי פלטרין גדולין על האשפה, הלכו ובנו לו. אין רצונו של מלך להזכיר שם אשפה.' יש לתמוה, הלא בריאת יש מאין שבה גדול הוא (וע' במהרש"א). ונראה, לפי שצריך האדם להכיר גדולת השי"ת מהבריאה ומנפלאותיה ומכל מעשי ה' בעולם, ובכך שמתעסק להתבונן בבריאת יש מאין, נראה קצת שאינו רואה גבורת השי"ת וגדולתו רק ממה שברא יש מאין ולא ממה שרואות עיניו, וכמו במשל – כשאין מכירים במעלת המלך אלא על מה שבנה על אשפה, והרי ודאי עדיף לשבחו על מעשיו שלאחר מכן (עפ"י דרש משה חגיגה).

'כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם כן מראה הנגה סביב הוא מראה כבוד ה'.' פירוש, לא לענין זהרוריתו נאמר, שאין זה כבוד כלפי מעלה, אלא כמו שאין אדם יכול לכוין מראה הקשת מהו, שבמקום שנראה לו אדום נראה לו ירוק וכל מיני מראות, ואינו יכול לכוין בו מראה ברור, כך מראה השכינה אינם יכולים לכוין בכירור מה הוא' (תוס' הרי"ד).

הסתכלות בקשת. כתבו הפוסקים שאין איסור אלא בהסתכלות מרובה, לא ראייה בעלמא. כן מפורש בספרי הראשונים ונפסק בשלחן ערוך. (ע' אבודרהם ברכות הראיה; או"ח רכט. ומכאן העירו על מה שכתב הסמ"ע (חו"מ קנד) שלשון 'הסתכלות' משמע ראייה מועטת).

יש מי שכתב שמי שהודיעוהו שנראית הקשת ברקיע, אינו מחויב לצאת ולברך עליה, ובפרט אם הוא עוסק בלימוד. ולא משום איסור ההסתכלות שהרי אין איסור בראייה מועטת, אלא משום שברכות הראיה אינן מחויבות אלא שאם ראה צריך לברך [מלבד ברכת הלבנה שענינה קבלת פני שכינה] (מקור חיים על או"ח לרבי יאיר בכרך בעל שו"ת חות יאיר, רכט).

'ומצאתי בספר אחד, שמו נעלם ממני, שאין להגיד לחבירו שיש קשת, מטעם 'מוציא דיבה' (חיי אדם סג, ד. הביאו המשנה ברורה).

ויש מתירים לומר לחברו כדי שיברך (וכן פסק בילקוט יוסף רכט. ובמשנ"ב שינה מלשון הח"א וכתב 'שאינן כדאי...')

– אבל איסורא ודאי ליכא.

עוד בענין הקשת וברכתה – ע' במובא בברכות נט.

'כל העובר עבירה באתר כאילו דוחק רגלי שכינה...'. 'כינה כביכול, ובאמת כן הדבר לפי שמסורת ממנו ומסירה השגחה ממנו ככתוב פן יראה בך ערות דבר – ושב מאחריך' (לשון ריעב"ץ בהגהותיו לקדושין לא).

'אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו ילך למקום שאין מכירין אותו... נתבאר במועד קטן יז.

'כל המסתכל בשלשה דברים עיניו כהות: בקשת בנשיא ובכהנים'. 'הענין הוא שבהסתכל האדם יותר מדאי על דבר נעלה ונשגב – נעשה לו כחולין, כי הראייה היתירה פוגמת את עירנות השגת הלב, והיינו 'עיניו (עיני לבו) כהות'. המקורב למלך – ההרגל ודאי יקטין כבודו בעיניו; וכן הכהנים – כתב האריז"ל שמה שאנו אומרים (בפיוט עבודת יוה"כ"פ) '... כשהיו שומעים את השם הגדול והנורא יוצא מפי כהן גדול בקדושה וטהרה' פירושו שהשם היה יוצא מעצמו מפיו דרך נס, ואף על פי כן על ידי הסתכלות יתקרב הרושם אף מנס כזה; וכן קשת – מי שלבו ער יוכל להבחין בה רמז למעשה המרכבה, אבל הרגיל בה לא ירגיש כלום' (מתוך מכתב מאליהו ח"ד עמ' 10).

'אם יאמר לך יצר הרע חטא והקב"ה מוחל לך – אל תאמן'. וכי למה יאמין שימחל לו ללא תשובה, ואם אכן ישוב הלא באמת ימחל לו? – אלא זה דרכו של היצר לומר לאדם: חטא ומלא תאוותך אך הפעם ואחר כך שוב לא אטרידך ולבך יהיה פנוי לתשובה. ובאמת, אדרבה, על ידי העבירה נכנס בו כח הטומאה יותר (עפ"י צל"ח. וע' מהרש"א ועוד).

'שני מלאכי השרת המלוין אותו הן מעידין בו שנאמר כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך'. שמירה זו מתפרשת לצדדים; אם האדם טוב ומעשיו ראויים, שומרים אותו המלאכים מכל רע, ואם לאו – שומרים ומפקחים על כל מעשיו כדי להעיד עליהם ולהגידם לבית דין הגדול (עפ"י אבודרהם סדר ברכות השחר).

בענין שני המלאכים המלווים את האדם – ע' בהרחבה במגדים חדשים שכתב קיט:

'יוסי בן יעזר אומר שלא לסמוך יוסף בן יוחנן אומר לסמוך...'

בשו"ת חות יאיר (קצב) כתב: '... ואני תמה מאד דרך כלל, מאחר שהיו לפני כל ההלכות ברורות והיה הבית המקדש קיים, איך לא ידעו אם מביאין עולת ראייה ביום טוב או לא, ואם סומכים על שלמי חגיגה או לא, והוא מילתא דשכיחא בכל רגל ואיך לא קבלו זה יוסי ויוסף נשיא ואב"ד את דינים הללו מרבם אנטיגנוס שהיה קבלתו משמעון הצדיק שהיה משיירי אנשי כנסת הגדולה, והלא עד תלמידי בית שמאי ובית הלל שמשו כל צרכם...'

והאריך בענין זה והוכיח שהיו דברים שנשכחו עוד מקדמת דנא, הרבה קודם לבנין הבית, מזמן מתן תורה ואילך, וכבר מאז נחלקו הדעות בהם. [ואמנם לא נתרבתה השכחה כל כך עד לבית שמאי ובית הלל, כמו שכתב הרמב"ם].

וכן מצינו מחלוקת בדברים הנוהגים יום יום אצל כל אדם, כגון לענין הזכרת יציאת מצרים בלילות ועוד.

'... שמאי אומר שלא לסמוך הלל אומר לסמוך. הראשונים היו נשיאים ושניים להם אב בית דין. כבר עמדו התוס' על כך שהקדים שמאי להלל, והלא הלל היה הנשיא ושמאי אב בית דין. ויש מסבירים

מפני ענותנותו של הלל שהיה מקדים דברי שמאי לדבריו [כמו שאמרו בעירובין יג: לענין בית שמאי ובית הלל, שמקדימים ב"ה את דברי ב"ש לדבריהם] (עפ"י פורת יוסף; מרומי שדה. ועתו"ט).

(ע"ב) 'אראה בנחמה...' התוס' פירשו על נחמת ציון וירושלים (דלא כפירוש רש"י במסכת מכות שפירש על מיתת בניו). והעיר המהרש"א, אף על פי שבימיו עמד הבית על תלו, לא היתה גאולתם שלמה והזקקו לנחמה על חורבן הבית הראשון שהרי לא חזרה מלכות בית דוד, וגם כמה דברים שהיו בבית הראשון לא היו בשני.

הדברים תואמים עם מה שכתב החתם-סופר בתשובה (ה"ו פד) שאף בימי בית שני שהיתה מלכות לישראל בארץ, מלכות החשמונאים ומלכות הורדוס, התפללו על צמיחת קרן דוד ושלטון בית יהודה. וגם כשלא חסרו דבר מבחינה גשמית, 'לא לאכול מפריה ולשבוע מטובה אנו צריכים, שיחשוב המערער שאם נמצא כזה בארצות העמים לא צריכים לארץ ישראל ובית המקדש, חלילה, לא על חיים המדומים האלו אנו שופכים שיחנו ומצפים בצפייתנו כל ימינו'.

'אראה בנחמה אם לא שפכת דם נקי.' יש שואלים והלא בהמתן של צדיקים אין הקב"ה מביא תקלה על ידם, צדיקים עצמם לא כל שכן (חולין ה: ועתוס' כאן ובשבת יב: ופסחים קו: ובחולין שם)? והתירוץ הנכון בזה שאותו אדם – רשע היה ומחויב מיתתו (חדושי הרמב"ן מכות ה. וכן כיוון לזה בשפת אמת, ע"ש).

כענין זה כתב הרמב"ן בפירוש התורה (שופטים, יט, יט) בענין 'הרגו – אין נהרגים'. ע"ש. וכנראה סברת התוס' שהקשו ולא תירצו כן, כיון שלא היה מחויב מיתה לפי משפט בני אדם הרי נחשבת תקלה לצדיק שהרגו. ונראה שדאי התוס' סוברים כהרמב"ן בעצם הסברא, כי לכאורה תירוצם תמוה שרק לענין אכילת איסור אין הקב"ה מביא תקלה מפני שהוא גנאי יותר, והלא אין מסתבר שאכילת איסור תיחשב יותר גנאי מהריגת דם נקי (ערמב"ם הל' רוצח ז, יד) – אלא דאי אותו אדם היה מחויב מיתה לשמים, ומ"מ סברו כיון שלפי משפט בני אדם אינו חייב מיתה הרי זו תקלה לצדיק שהרגו שלא לפי משפט בני אדם, ועל כך תרצו שתקלה זו אינה גנאי כאכילת איסור.

'דבר אל בני ישראל... וסמך – בני ישראל סומכין ואין בנות ישראל סומכות.' התוס' (בקדושין לו) הקשו מדוע הוצרכו למעט נשים מעבודות הקרבן, הלא עבודות הקרבן אינן כשרות אלא ביום ולא בלילה, ואם כן הרי הן מצוות עשה שהזמן גרמן.

ובמסכת מנחות (צג:) הוסיפו התוס' לבאר שאף על פי שהסמיכה על הקרבן, לא נאמר בה 'ביום' ולא בלילה, אך כיון שהשחיטה אינה אלא ביום והסמיכה צריכה להיות תכופה אליה, והלא אין לשחוט שום קרבן לפני קרבן התמיד, הלכך אי אפשר לה לסמיכה בשום אופן שתהיה בלילה. ומבואר מדברי התוס' שגם מצוות כאלו שתלויות בזמן מסוים מפאת סיבה חיצונית ולא מפני דין המצוה עצמה, גם הן בכלל מצוות עשה שהזמן גרמן. (ורעק"א תמה על סברת התוס', שהרי אין המגיעה מחמת הלילה, אלא מצד שאינה בסמוך לשחיטה).

וכן כתב בשו"ת אגרות משה (ח"מ ח"ב מו, ב) לענין ברכת הלבנה, שאף על פי שהיא באה בזמנים מסוימים מצד המציאות הטבעית ולא מצד דיני המצוה, נחשבת כמצוה שהזמן גרמה (ודלא כהתכמת שלמה). ומהתוס' ראייה לדבריו, כאמור (ושם עדיף יותר, כי סוף סוף חידוש הלבנה תלוי בזמן מצד המציאות ואין להפריד ביניהם, נמצא הזמן גורם לברכת הלבנה. וע"ע במובא בסנהדרין מב.).

ואולם, הרמב"ן (בקדושין לד) תוך שהוא מונה את המצוות שאין הזמן גרמן, כתב 'ספירת העומר'. וכתבו האחרונים סברתו (הגר"י פערלא במבוא לבאורו על ספר המצוות לרס"ג יב; דברי יחזקאל מה. וע"ע אבנ"ו או"ח שפד).

לפי שהספירה היא לקרבן העומר ואין הזמן גורם למצוה אלא קרבן העומר גורם. ומבוארת דעתו שבכגון זה אין נחשב 'שהזמן גרמא'.

ואמנם נראה פשוט שאין להוכיח מדברי הרמב"ם (תמידין ומוספין ז) והחינוך (שו) שנקטו שנשים פטורות מספירת העומר משום מצות עשה שהזמן גרמה, אין להוכיח מזה כדברי התוס' – כי יש לומר שהיא מצוה התלויה בזמן בעצם, לספור מט"ז בניסן, ואינה דומה לסמיכה שאין לה זמן בעצם אלא שצריכה להיסמך לשחיטה.

וע"ע טורי אבן כאן ובמגילה כ: מש"כ בסברא זו לענין מצות הבאת ביכורים [ובקובץ ענינים לגרא"ו פסחים לה: כתב לתמוה מדוע נשים חייבות בביכורים, ולא תירץ]. וע"ע בשו"ת הר צבי (או"ח ח"א ק"ח) כיוצא בזה לענין ברכת האילנות. עוד בישוב קושית התוס' – ע' טורי אבן ושפת אמת ומרומי שדה; דברי יחזקאל כח,ו.

ואי סלקא דעתך סמיכה בכל כחו בעינן, משום נחת רוח דנשים עבדינן עבודה בקדשים?... ואם תאמר ולטעמיך מי נחא, הלא אם אין צריך לסמוך בכל כחו, אין מובן טעמם של התנאים החולקים על רבי יוסי ואוסרים לנשים לסמוך. ויש לומר שטעמם משום איסור בל תוסיף, שעושה מצוה שהיא פטורה בה (כן פרש רש"י בעירובין צו), או משום שאפילו בהקפת יד נראה כעבודה בקדשים (עפ"י תוס' שם).

לפי מה שדחו שצריך סמיכה בכל כחו, טעם האוסרים לנשים אף בהקפת יד, גזרה משום סמיכה בכל הכח שזה אסור משום בל תוסיף או עבודה בקדשים. ורבי יוסי לא גזר משום עשיית נחת רוח להן.

והיה אפשר לפרש טעם האוסרים משום שאעפ"י שצריך סמיכה בכל כחו, יש מצוה אף בסמיכה מועטת, אלא שאין יוצא ידי חובה עד שיסמוך בכל הכח, ועל כן אסור לנשים לסמוך משום 'בל תוסיף' – אך מלשון הגמרא משמע שסמיכה בהקפת יד אינה כלום ואין בה מצוה כלל, לכן נראה כהסבר הראשון. עפ"י אגרות משה או"ח ח"ב ב. עוד בכללות הענין ובשיטות הראשונים – ע' שער המלך מעשה הקרבנות ג,יג; שבט הלוי ח"ח א וח"ט ב.

*

'ומה ששאל עוד אשר נשאל מאיזה מקום אם רשאים בשמחת תורה להכניס ספר תורה לעזרת נשים לנשקן –

הנה לכאורה יש להביא מהא דחגיגה ט"ז ע"ב פעם אחת היה לנו עגל של זבחי שלמים והביאנוהו לעזרת נשים וסמכו עליו נשים, לא מפני סמיכה בנשים אלא כדי לעשות נחת רוח לנשים – הרי דמפני נחת רוח לנשים הביאו קרבן לעזרת נשים. איברא, למה שכתבו תוס' שם דאיירי בקרבן שלהם דהשתא דומה להיות סמיכה בבעלים, אין ראיה משם.

ובעיקר שאלתו, עיין או"ח סי' פ"ח ברמ"א: יש שכתבו שאין לאשה נדה בימי ראיתה ליכנס לבית הכנסת או להתפלל או להזכיר ה' או ליגע בספר. ואע"פ שרמ"א כתב דהעיקר דמותרים מכל מקום העיד דנוהגים להחמיר, וגם אם לא נוהגים להחמיר בתפלה, למה לנו לתקן שיגעו וינשקו ספר תורה, ויש בהם כמה נדות – ולפעמים הם בפריצות – ואע"פ שאינו דומה למה שכתבו אחרונים שלא יסתכלו אז בכתב של ספר תורה כשמגביהים, מכל מקום לתקן להם תקנה זאת לא נראה לענ"ד' (שבט הלוי ח"ו עג).

וע' בספר דעת כהן (קסה-קסט) לענין מצות כתיבת ספר תורה ותפירת יריעות ע"י נשים שסמך בין השאר על הסברא הנ"ל להקל, ואין למנוע במנהג שנהגו להקל בדבר.

דפים יד – טו

יב. א. האם מותר לסרס כלב?

ב. בתולה שעברה – מהי לכהן גדול?

א. אסור לסרס כלב (ומעוד וכתות ונתוק וכתות לא תקריבו לה' – ובארצכם לא תעשו – כל שבארצכם לא תעשו, ואפילו כלב שמחירו אסור למזבח).

ב. בתולה שעברה מותרת לכהן גדול, ואין חוששים שמא נבעלה בהטיה אלא תולים שנתעברה באמבטי. ונאמנת לומר בתולה אני (רש"י). ואפשר שאפילו לרבי יהושע שאמר בעלמא אינה נאמנת להכשיר הולד, כאן נאמנת להכשיר עצמה לכהן גדול. ולר"י נראה שבודקים אותה על פי חבית (כבכתובות ט. תוס').

דף טז

יג. אלו שלשה דברים המסתכל בהם עיניו כהות?

דרש רבי יהודה ברבי נחמני: כל המסתכל בשלשה דברים עיניו כהות; בקשת, ובנשיא ובכהנים (כשנושאים כפיהם בזמן שבית המקדש קיים). וכתבו התוס' שאף בזמן שאין בית המקדש קיים אסור להסתכל בהם משום הסח הדעת).

א. מן הדין אין איסור להסתכל עתה בכהנים אלא בהסתכלות מרובה המסיחה דעת, אבל ראייה מועטת – מותרת. ודוקא במקדש שהיו מברכים בשם המפורש והשכינה שורה על ידיהם היה אסור אפילו ראייה בעלמא, מה שאין כן בזמן הזה. ומכל מקום נוהגים גם עכשיו זכר למקדש שלא להביט בהם כלל (משנה ברורה קכה, כג ע"י מגן אברהם). ויש אומרים על פי הזוהר שאף בזמן הזה אסור להביט בהם משום כבוד שכינה השרויה על ידיהם (כף החיים שם). ומדובר על הסתכלות בהם כשאינם מכסים עצמם ואצבעותיהם בטלית).

וכן הסתכלות בקשת אינה אסורה אלא כשמסתכל בה ביותר, לא בראיה בעלמא (פוסקים). וכן לענין הסתכלות בנשיא; ראייה בהעברה בעלמא מותרת, וככתוב מלך ביפיו תחזינה עיניך. ואם המלך חכם ומלמדו תורה – רשאי להסתכל, כי מצוה היא זו לראות את פני הרב ושומר מצוה לא ידע דבר רע (בן יהוידע).

ב. יש אומרים שאין להגיד לחברו שיש קשת בשמים, משום 'מוציא דבה' (חיי אדם, והביאו המשנ"ב). ויש מתירים.

יד. האם סומכים על הקרבן ביום טוב?

זו מחלוקת ראשונה שהיתה בין חכמי ישראל (ירושלמי); יוסי בן יעזר, יהושע בן פרחיה ויהודה בן טבאי הנשיאים, ואבטליון ושמאי (וביתו) אבות-בית-דין, כולם אמרו שלא לסמוך משום איסור 'שבות' שאסרו חכמים להשתמש בבעלי חיים בשבת, והרי הסמיכה נעשית בכל כחו. יוסף בן יוחנן, ניתאי הארבלי ושמעון בן שטח אבות-בית-דין, ושמעיה והלל (וביתו) הנשיאים, אמרו לסמוך.

[לדעת חכמים דלא כרבי מאיר, יהודה בן טבאי אב-בית-דין היה ושמעון בן שטח נשיא]. ישנה דעה (רבי יוסי בר' יהודה בביצה כ) שמחלוקתם היא על עיקר דין סמיכה; האם שלמי חובה טעונים סמיכה כשלמי נדבה אם לאו, ולא משום 'שבות'. ויש דעה (רבי יוסי שם) שלפי כולם צריך לסמוך ונחלקו האם תכף לסמיכה שחיתה אם לאו. (וכן נראה שנקט רבי יוחנן. ומה שאמר שנחלקו ב'שבות' יש לפרש כיון שלב'ש אין צריך לתכוף הסמיכה לשחיתה, שוב לא התירו איסור שבות. ובוזה אתי שפיר שרבי יוחנן אינו חולק על התנאים. וע' בשפת אמת ובמרומי שדה).

להלכה סומכים על הקרבן ביום טוב, ואעפ"י שהסמיכה נעשית בכל כחו.

דין סמיכת נשים על הקרבן – נתבאר בעירובין צו.

דף יז

טו. א. האם מביאים עולות ושלמים ביום טוב?

ב. מהו 'יום טוב' ומהם דיניו?

ג. מי שלא הקריב קרבנותיו בעצרת – עד מתי יש לו תשלומין?

א. נדרים ונדבות אינם קרבים ביום טוב, בין עולות בין שלמים. לבית הלל, עבר והקריב עולות נדבה – אינו לוקה, ויש אומרים שאין איסור אלא מדרבנן. ויש דעות שעולות נדבה קרבות ביום טוב. (נתבאר בביצה יט-כ).

עולות התמיד והמוספים, וכן שלמי ציבור בעצרת – הכל מודים שקרבים מפני שקבוע להם זמן. עולות ראיה; לבית שמאי אינן קרבות (הוא לבדו יעשה להם – ולא לגבוה; וחגתם אתו חג לה' – חגיגה בלבד ולא עולת ראיה. עפ"י ביצה יט). ולבית הלל קרבות (חג לה' – כל דלה' וגם משום 'מתוך', והלא צורך קצת יש בדבר (עפ"י תוס' ביצה יט. ויש סוברים שאין אומרים 'מתוך' בשחיתה אלא בהוצאה ובהבערה). שלמי חגיגה; לפרש"י כאן (וכן סייעו התוס' מהירושלמי), לבית שמאי אינם קרבים ביום טוב [ודוקא שלמי שמחה קרבים, שהם בכלל 'לכם' מהרש"א], ואין כן פשטות הסוגיא בביצה (יט) ובמגילה (ה). יש מפרשים בדעת רש"י שהוא איסור מדרבנן, גזרה אטו עצרת שחלה בשבת (ובה תודה). ויש מי שכתב שאין איסור אלא באופן שיכול להקריב חגיגה מערב יום טוב, אבל כשחלה עצרת באחד בשבת, מותר להקריב חגיגה ביום טוב עצמו (עפ"י שבת הלוי ח"א קסא. וע"ע פירוש אחר בדברי רש"י, בחדושי הנצי"ב).

ב. 'יום טוב' הוא יום הבאת קרבנות העצרת שלא היה אפשר להביאם ביום טוב, כגון שחלה בעצרת בשבת – עולות ראיה ושלמי חגיגה קרבים למחרת. ולבית שמאי, גם כשחלה עצרת בתוך השבוע, אין קרבים בו קרבנות ראיה (ושלמי חגיגה – לרש"י ותוס') וקרבים למחרת. ולדבריהם אם חלה עצרת בערב שבת, יום טובה לאחר השבת.

אין כהן גדול מתלבש בכליו (פרש"י: בכלים נאים, בביתו ובשוק. תוס': אינו לובש שמונה בגדים ועובד),